

งานฐานครึ่งส่วนต่าง ๆ ของปราสาทหินพิมายและที่อื่น ๆ ในบริเวณเมืองพิมาย ได้กระทำสำเร็จก่อนแผนงานบูรณะ หลังเมื่อบูรณะส่วนอื่นไปเพียง ๕-๖ เดือน วัสดุที่ขุดต่าง ๆ ก็เริ่มรกรัก ต้องรีบเก็บตัวก่อนที่หินจะแตกผุพัง ภายหลังเมื่องานบูรณะซ่อมแซมโบราณสถาน ปราสาทหินพิมายยุติลง ในวันขึ้นเดือนกันยายน ๒๕๑๑ เพราะหมดงบประมาณ หมายความว่าปีที่ ๖ ก็มีการที่จะรีบเก็บตัววัสดุที่เหลือทิ้งไปเสีย

ปี ๒๕๑๒ กรมศิลปากรได้รับงบประมาณเพื่อขยายเขตโบราณสถาน ศาลากลางที่ ๓ เป็นจำนวน ๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท เงินจำนวนนี้ถูกพันที่จะต้องจ่ายคือ

๑. ค่าขุดและก่อสร้างกำแพงการอำเภอ ๑ แสนบาท
๒. ค่าขุดและก่อสร้างสถานีตำรวจ ๕ แสนบาท
๓. ค่าขุดและก่อสร้างศาลาประชาคม ๑ แสนบาท
๔. ค่ารถเข็นการขุดปลูกสร้างในที่ดินราชพัสดุ ซึ่งจะให้เป็นเขตโบราณสถานที่ดินหน้าปราสาทหินพิมายก็ได้ ๔ วา ก่อสร้างกำแพงที่ทำการไปรษณีย์ ข-

เขตการและสร้างรั้วโรงเรียนราษฎรศึกษา (วิทยารัง) ปรับปรุงที่กินเนื้อที่ว่าการอำเภอ ศาลาประชาคม สถานีตำรวจบ้านเรือนราษฎรอพยพออกไปจำนวนหนึ่ง และสร้างโรงเก็บรถยนต์ ๑ หลัง รวมเป็นเงิน ๔ แสนบาท

งานบูรณะโบราณสถานปราสาทหินพิมายที่จักต้องทำต่อไปในปี ๒๕๑๒ คือ

สร้างอาคารวางกำแพงและค้ำค้ำกำแพงบนปรับปรุงเขตโบราณสถาน กำหนดเฉพาะส่วนที่ถนนพหลโยธินโบราณสถานโคกปลุกไม้ชุม ไม้ดอก ทำถนนเป็นทางกว้างหน้าสะพานนาคราชและหน้าวัดร้างเจ้าหนะไว้

ขุดแต่งโบราณสถานกลีงวิน ปรับปรุงกลีงวินให้สะอาดตา เพราะจะเป็นโบราณสถานแห่งแรกที่ผู้ที่ไม่ชมปราสาทหินพิมายได้ชม

สร้างศาลาไทยในบริเวณเขตโบราณสถานกลีงวินเพื่อเป็นที่จำหน่ายบัตรเข้าชมโบราณสถาน

จัดชุมชนเพื่อต้อนรับผู้เข้าชมปราสาทหินพิมายและจำหน่ายหนังสือโบราณคดีต่าง ๆ ของกรมศิลปากร

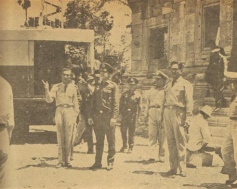
จัดทำที่พักรถยนต์ของนักท่องเที่ยงให้
ไว้รับความสะดวกสบายของ

สรุปผลการดำเนินงานบูรณะ โบราณ
สถานปราสาทพิบูลนิมิต คือจากการประเมิณ
ผลที่ได้จากการบูรณะซ่อมแซมข้างต้นแล้ว
ปรากฏผลในด้านความมีขอบรมร้างและวิธีการ
การของกรมคือป่ากร นักศึกษาคณะโบราณ
คดี มหาวิทยาลัย ศิลปากร ให้มีประสพ การณ์
การบูรณะซ่อมแซม โบราณสถานด้วยวิธีการ
สากล ซึ่งเป็นที่นิยมกระทำกันทั่วโลก จะเห็น
ได้ว่างานบูรณะซ่อมแซมแบบใหม่นี้ วิศวกร
และช่างแผนผังจะเป็นบุคคลสำคัญที่สุด
เป็นผู้ทำแผนผังตำแหน่งของหินแต่ละก้อน
ส่วนสีของหินก่อนวิธีออกอยู่ในลักษณะโค
กกว้าง ยาว พลา มีลวดลายเชื่อมกันที่ใดต้อง
วัดทดสอบทุกส่วนไป การกำหนดเลขที่ที่ก
ทางที่ทั้งของหินต้องตรงกับแผนผัง เมื่อวิธี
ออกแล้วหน้าเจ้าหน้าที่เก็บซ่อมกระทำโดยไม้อาก
นิก การทำแผนผังจึงต้องกระทำทุกชิ้นของ

หินวิธีออก และถ่ายภาพประกอบทุกกระณะ
การประกอบเจ้าหน้าที่เก็บต้องปฏิบัติงานที่ให้นั้นคง
จัดทำโครงร่างภายในให้แข็งแรง

บุคคลที่มีความสำคัญรองลงมาคือช่าง
ช่างที่มีฝีมือที่ควรคัดเลือกพิเศษส่วนต่างๆ
ของปราสาทให้เข้ารูปบูรณะ หินก่อนที่จะนำ
ขึ้นไปติดตั้งเจ้าหน้าที่เก็บ เพราะหินแต่ละก้อน
มีน้ำหนักมาก การกำหนดตำแหน่งของหิน
ต้องให้เป็นทีมนั่นก่อนก่อนว่า หินก้อนใดควร
ตั้งอยู่ที่ใด แล้วจึงนำหินที่ทั้ง ซ้อมแล้วคือ
ส่วนต่าง ๆ ที่ต้องการหาไม่พบเพราะสูญหาย
ซึ่งกว่าจะผลิตแทนขึ้นมาได้แต่ละชิ้นต้องใช้
เวลานานมาก

นอกจากนี้ยังมีช่างไม้ก่อสร้าง ช่าง
ไม้ฝีมือ ช่างแกะสลักหิน ช่างปูนช่างวิธีการ
ปฏิบัติ แดกต่าง ไปจากการ ก่อสร้างโดย
ทั่วไป ขณะงานเหล่านี้ตลอดระยะเวลา ๘ ปี
ได้เวียนวิธีวิธีบูรณะซ่อมแซมโบราณสถาน
ที่ก่อสร้างในสมัยอักษุบุรี พอใช้การได้
แล้ว.

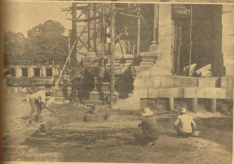

สมเด็จพระเจ้าสุทนต์มณี เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ เสด็จไปปฏิบัติพระกรณียกิจตามปราสาทหินพิมาย ในระหว่าง
การบูรณะ ศาลพระเทพฯ สมเด็จพระเจ้าโยธยา จักรพรรดิ ผู้มีนามสมัญญา และพระเสนาบดี
สมเด็จพระเจ้าสุทนต์มณี จักรพรรดิ ขณะเสด็จประพาสตามปราสาทหินพิมาย

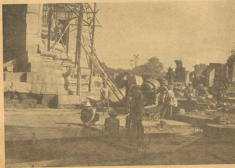

ปรางค์ปรางธาม
ปรางธามหินพิมาย
ก่อนการบูรณะ
(ก่อน ค.ศ. ๒๕๐๗)

กำแพงเมือง
วัดมหาธาตุเมืองปรางค์
วัดมหาธาตุเมืองปรางค์
วัดมหาธาตุเมืองปรางค์
วัดมหาธาตุเมืองปรางค์

๑. การวัดขนาดคือในส่วนที่ตรงกับฐาน: หนึ่งเมตรสำหรับผนังด้านข้างและสี่ที่สี่เมตรสำหรับ ผนังหน้าและหลัง
๒. เมื่อวัดส่วนที่ตรงของผนังแล้ว ปริมาตรทั้งหมดก็ถูกคำนวณโดยใช้วิธีนี้
๓. มีกฎเกณฑ์สำหรับคำนวณพื้นที่ของผนังด้วยวิธีนี้โดยเฉลี่ย: ผนังของอาคารวัดด้วยวิธีนี้ในอาคารทุกแห่งของ ตำบลนี้และใกล้เคียง

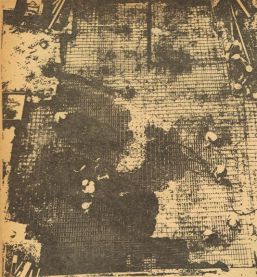

មេធាវីកសិកម្ម កសិករកសិកម្មកសិកម្មកសិកម្ម

កសិករកសិកម្មកសិកម្មកសិកម្មកសិកម្មកសិកម្មកសិកម្មកសិកម្ម
កសិករកសិកម្មកសិកម្មកសិកម្មកសិកម្មកសិកម្មកសិកម្មកសិកម្ម

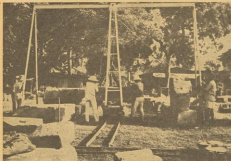
การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ ทำให้เราพบความจริง ที่คนเราเชื่อกันมาแต่โบราณว่าโลกเป็นศูนย์กลาง
ของจักรวาลนั้นไม่เป็นความจริง

การค้นคว้าและทดลองอย่างจริงจังนั้นเอง ที่ทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องว่า การศึกษาค้นคว้า
ความจริงของสิ่งต่าง ๆ นั้น

พระบรมธาตุเจดีย์ของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ที่เมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย
ภาพนี้เป็นผลงานของช่างศิลปกรรมสมัยสุโขทัย

เครื่องปั้นดินเผาที่สร้างขึ้นจากการปั้นและใช้แรงคนจะขึ้น

ว่าเกิดขึ้นจากความชำนาญเฉพาะบุคคลส่วน
เดียว ซึ่งในวงการโบราณคดีก็ไม่ได้ไม่
ยอมรับหลักฐานเช่นนี้เป็นวิธการทาง
โบราณคดี ฉะนั้นในที่นี้จึงเป็นความเห็น
เฉพาะตัวที่ขอเสนอไว้เท่านั้น หากเจือ
สมานที่วัดแม่แก้วทั้งถ้ำถ้ำนี้ได้รับการขุด
แต่งจนหมดวิธการโบราณคดีแล้ว บางที
จะเป็นหลักฐานอื่นอันได้ถึงยุคสมัยอัน
พอเนื่องกัน และอาจเป็นเจดีย์มอญหรือ
ทวารวดี

ที่วัดธรรมจักรเสมาราม โคกข
พระพุทธรูปจำหลักกึ่งศิลาขนาดใหญ่ เป็น

คือทวารวดีมอญ พระพุทธรูปองค์ใหญ่โค
นาค เท่าที่พบเห็นมาไม่เคยเห็นพระพุทธรูป
คือจำหลักในสมัยทวารวดีที่โหล่นมีขนาด
ใหญ่กว่าเท่าที่เห็นมา ทางวัดได้จัดทำพื้น
ปูนซีเมนต์ลาดไว้ อยู่ในลักษณะบรพรม
แดงขาว พระเศียรหันไปสู่วิศัยธรณีวงอก
ขวามือด้านหน้าพระอุระ องค์พระพักตร์
ที่สลักเห็นอยู่เห็นองค์พระกรขวามือด้านหน้าพระ
อุระ แต่พระพักตร์ที่กับองค์พระวรกาย ด้าน
หน้าหันซ้ายหันไม่เต็มองค์เพราะบางส่วนเข้า
ใจว่าพระอุระหายไป หรือไม่เช่นนั้น การ
เห็นเนกที่ลาดพื้นทำให้ส่วนที่เห็นอยู่ถูก
ผิวของปูนในพื้นเลื้อยตัว

ក្រឡាប្រាសាទ

การได้พบรูป ๕ นี้แสดงให้เห็นชัดว่ามีผู้สร้าง
เครื่องบูชาจากหิน เช่นวิธีนี้ผู้ประดิษฐ์สร้าง
ส่วนยอดพระพุทธรูปและพระพุทธรูปอื่น ๆ

ช่องที่เห็นพระพุทธรูป ที่นอกรั้วพระพุทธรูปใหญ่ใช้ไม้ท่อนผ่าเป็นสามไว้ ขอบไม้ท่อนไม้ท่อนผ่าและ
เหล็กดัด ใช้เป็นรั้วหน้าพระพุทธรูปใหญ่ช่องนี้ ใช้สำหรับปิดบังพระพุทธรูปใหญ่ไว้

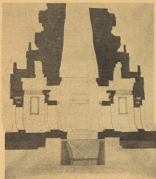

พระพุทธรูปหินทราย

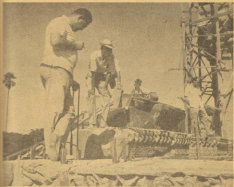
พระพุทธรูปหินทราย
วัดสุทัศนเทพวราราม

๗๗๗

รูปปั้นละครมอญ

นาย Grodler

ช่างเทคนิคของโครงการพัฒนาระบบชลประทาน
ของรัฐบาลไทย

๔. ตัวบ่งการนี้จึงทำให้มีความคิดเห็น
ไกลสรุปใจกันว่า บรรดาโบราณวัตถุสถานที่
ตั้งประจำปรางค์เป็นหลักฐานทางโบราณคดี
นั้น ตัวบ่งอยู่ในความสนใจของการศึกษา
ทางสังคม และแทบจะกล่าวได้ว่า ไม่มี
โบราณวัตถุสถานที่ไหนในประเทศไทยที่อยู่
นอกความสนใจทางประวัติศาสตร์

เมื่อวางความคิดเห็นได้เช่นนี้แล้ว
การพิจารณาเรื่องรอบโบราณวัตถุสถานที่
เป็นแหล่งการกระทำของมนุษย์ในอดีต ซึ่ง
อีกชื่อหนึ่งของคำพิจารณานี้ก็คือการวิจัยโบราณ
คดี ต้องมีขอบเขตจำกัดได้ และหากคิดว่
กันเป็นประโยชน์ต่อวิชาอื่นอีกประการหนึ่ง
ด้วย เพราะทำให้เห็นหลักฐานทางโบราณคดี
นั้น มีหลักฐานความเป็นยุคสมัยทาง หรือ
เป็นแกนกลาง ช่วยในการพิจารณาถึงพฤติ
กรรมของมนุษย์ในอดีตให้สะดวกกว่าที่จะ
มองโบราณวัตถุสถานที่ในแง่แบบอย่างทาง
ศิลปะการช่างเพียงส่วนเดียว

เมืองโบราณขนาดใหญ่ที่น่าจะได้แก่
เมืองอโยธยา ปรางค์มณฑลเมืองและกำแพง
เมืองเป็นคันดิน ที่นี่ยังคงกว้างขวางมาก
ลักษณะค่อนข้างกลม ตั้งอยู่ในเขตอำเภอ
อู่ทอง ตำบลท่าวุ้งจังหวัดสุพรรณบุรี
ตัวเมืองพบกองศิลาทรายสีชมพูของรัชกาล

ที่ ๑๑ อยู่แห่งหนึ่ง แต่ไม่ทราบจำนวนได้
ว่ามีลักษณะหรือรูปทรงเป็นประการใด ทาง
ด้านทิศตะวันตกของเมืองนั้นไม่ห่างจากลำ
แม่น้ำพระองศาใดนัก เดิมทีบริเวณเหล่านี้
คงจะเป็นแหล่งที่อยู่ของชนเผ่ามากทีเดียว
ประชาชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ลักษณะ
ของตัวเมืองขนาดใหญ่ก่อนสร้างถนนนี้ โอบ
รอบมักจะเป็นลักษณะเมืองสมอพิหาราวดี
เหมือนกัน

นอกเมืองออกไปสักหนึ่งสองกิโลมิ
เตอร์กันทั่ว มีวัดเก่าแก่ตั้งอยู่ในหมู่
บ้านนี้ ที่วัดเก่าแก่การพนาคีรีกัณฑ์อริยธรรม
เป็นเจดีย์โบราณมีลักษณะเด่น และสันไม้ซึ่ง
ปลูกอยู่ในเขต ขนกละเป็นเนินดินขนาดใหญ่
โบราณหักที่หักออกยังไม่หักหักเห็นเป็น
แนวอิฐเรียงไม่มีปูนสอหรือทาสีปูน สีขาว
ลักษณะเด่นอิฐเหล่านั้นแล้ว มีชื่อเรียก
พวกนี้ เมื่อค้นค้นข้างรอบ เป็นลักษณะ
กลมรอบในเนื้ออิฐที่ละแผ่นจะพบกลีบที่
เห็นไปหมด การสมมติกับกลีบทำเป็นอิฐ
และฉีกพื้นกลีบที่เห็นนี้เป็นลักษณะอิฐใน
สมัยทวารวดี ซึ่งพบเห็นอยู่ทั่วไปตามเขต
ของมณฑลเป็นหลักฐานได้แล้ว

อย่างใดก็ตามการพิจารณาเมืองอโย
โยธยาที่อู่ทองอย่างนี้ย่อมเป็นวิธีการอันมี

ทั้ง ๆ ที่เห็นชัดว่าเป็นพระพุทธรูป
โบราณ แม้พระบาทข้างซ้ายยังก็อยู่ตอน
ปลายสุดที่ส่วนล่างของพระองค์เป็นพระบาท
ติดกับส่วนพระขม้นโดยอยู่สูงจากพื้นประ-
มาณ ๑ เมตรเศษ พระบาทขวาประมาณ
๑.๒๐ เมตรเศษ ส่วนพระบาทข้างขวา
หายไป

พระพุทธรูปองค์นี้ภายนอกจำหลัก
ด้วยศิลาทรายสีนวลทั้งหมด แต่ใช้เนื้อศิลา
สีต่างก็ต่างกัน ทางด้านหลังองค์พระที่แตก
กระจายไปนั้น มีไม้ไผ่เป็นแท่งหินทรายสี
น้ำตาลแดงเพื่อจะเรียงซ้อนกันไปตามยาว
ขององค์พระทั้งหมดตั้งแต่พระเศียรลงไป ใช้
ศิลาขาวสีนวลจำหลักเป็นชิ้น ๆ แล้วนำมา
ประกอบประกบกันตามในอีกชั้นหนึ่ง ทรง
พระอังคาร มีแผ่นศิลาทรายวางขวางเป็น
แผ่นใหญ่รองรับพระศอกและพระเขี้ยว ทรง
พระอุกฤษฏ์ติดกับช่วงพระพาสาตอกตามัน
เป็นเกย รองรับพระกรทั้งสองซึ่งเป็นศิลา
ทรายสีนวลวางเข้ามา

ส่วนพระเขี้ยวทั้งหมดยกเว้นชิ้นนี้ ทำ
ด้วยศิลาทรายสีนวลเป็นแผ่น ๆ จำหลักเป็นพระ-
ธำมรงค์ พระนาค พระนาค พระนาค
และพระโขนง เรืองรองตามส่วนต่างต่าง
ซึ่งวางกันเป็นพระเขี้ยวทั้งหมด ประกอบ

ด้วยเหล็กพระศอก เฉพาะพระพักตร์นั้นยาว
๑ เมตรเศษ กว้างหนึ่งส่วนสี่เมตรเศษ
ของพระนาคตามส่วนยาวถึง ๒.๑๐ เมตร
ทั้งนี้

หากจะประมาณความยาวของพระ-
พุทธรูปองค์นี้ ทั้งหมดเป็นพระเขี้ยวตาม
จากปลายพระบาทแล้วมีความยาวประมาณ
๑.๒ เมตร เนื่องจากสัดส่วนพระเขี้ยวตาม
หาใช่จริงไม่อาจหาความยาวที่แน่นอนกว่านี้
ได้

ได้พิจารณาว่าองค์พระพุทธรูปองค์นี้
พระพุทธรูปองค์นี้มีส่วน มีรูปที่ควรพิจารณาอยู่
๒ ประการ คือ

ลักษณะของพระบาทข้างซ้ายที่หัก
อยู่กับพื้นประการหนึ่ง กับลักษณะการบรรจุ
ของพระเขี้ยวที่วางตามส่วนต่างต่าง

ทั้งสองประการนี้ทำให้มีข้อสงสัยขึ้น
ว่า อาจจะมีพระพุทธรูปปางไสยาสน์มา
แต่ก่อนก็ได้ การที่พระเขี้ยวพระบาทข้าง
ซ้ายคือพระบาทขวาหายไปนั้น คิด
ลักษณะพระปางไสยาสน์ เพราะพระปาง
ไสยาสน์ไม่จำเป็นต้องจำหลักพระบาท
ทั้งสองข้างนอกออกหากัน ควรจะค่อนข้าง
เป็นแท่งติดกันทั้งซ้ายขวา และส่วนของ
พระบาทข้างซ้ายที่เห็นอยู่เป็นพื้นนวลทั้ง

หังคง ไม่จำหน้สัปรกระขอบใครมีไว้ใน
เขตือนสัปรกระขอบที่ตอนกลางเธอ ฉะนั้นจึง
น่าสงสัยว่าจะเป็นพระพุทธรูปอื่น

ไผ่ผดุงการที่ ๒ หลังจากตรวจดูอันเป็น
ข้อขัดแย้งกันเข้ามาจนแล้ว ว่า พระพุทธรูป
ปางไสยาสน์ จะต้องเห็นพระเศียรไปทางทิศ
ใต้และประทับพระพักตร์สู่ทิศตะวันออก

เรื่องนี้เป็นกฎหมายที่ขัดแย้งกันมาช้านานแล้ว และที่ขึ้นอ้างกันมาจนไผ่ผดุงการที่
นี้ ก็ให้มองทิศทางที่ห่อหุ้มเข้ามาจนหมด
สุโขทัย พระชนนาถถึงทิศทางต่าง ๆ ไว้ใน
จารึกนั้น คือหาพระพุทธรูปปางไสยาสน์เป็นคี่
หมาย จึงเรียกกี้ได้ว่า เบื้องหัวนอน และ
ทิศเหนือว่า เบื้องคี่นอนนั้น อธิษฐานการ
ไผ่ผดุงการที่ทางใต้ผ่านจนแล้ว จะเป็นกี้กับ
กี้กันให้สับสนไร และถ้าไม่อ้างพระพุทธรูป
ปางไสยาสน์เป็นหลักฐานไผ่ผดุงการที่แล้ว เบื้อง
หัวนอนและคี่นอนนั้น จะใช้อะไรเป็นคี่
หมายรู้ดีไหมใช้พระพุทธรูปปางไสยาสน์เป็น
ข้อกลางกั้น

อนึ่งพระพุทธรูปกักร่างนี้ หันพระ
เศียรไปทางทิศตะวันออกจนจำแนกได้
ของไว้ด้วย อีกประการหนึ่ง ก็ยังเพิ่มความ
กึ่กึ่เห็นให้คนชักขึ้นว่า ฉัษวรรคานะอันแล้ว
ปากมีรูในทองพระพุทธรูปศาสนา อันไม่ทำ

เช่นนั้นแน่ สักเศษดูได้จากพระปางวานใน
วิหารหรือในพระอุโบสถทั่วไป คือหันหน้า
ไปทางทิศตะวันออกทั้งสิ้น แลถ้าทั้งวัดก็
จำแนกแล้วมาที่จะคี่กันหันหน้าสู่ทิศตะวันออก
นั้นตามกรรมอันไปด้วยความขัดแย้งกันจะอีก
คือพระปางนี้เป็นกำหนดที่อาจเป็นได้ เพราะ
มีวัดหันมีกักร่างนี้ก็มีกรรมอันอยู่ กักร่าง
อันเป็นพระปางไสยาสน์มาเห็นความหันพระ
พักตร์สู่ทิศตะวันออกและกรรมตามกรรมแล้ว
ในแม่น้ำคงคาก่อนกักร่าง

จากความกึ่กึ่กักร่างที่ประมวลกันเข้ามา
แล้ว พระพุทธรูปองค์นี้จึงกักร่างการที่
ปางที่จะเป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์มา
คี่คี่คี่ เห็นเห็นว่าน่าจะเป็นพระพุทธรูปอื่น
มากยิ่ง เมื่อดูกักร่างกักร่างนี้ไม่มีอันเป็นคี่
คี่คี่คี่ และกักร่างกักร่างกักร่างกักร่าง
มาทางคักร่างกักร่างกักร่างกักร่างกักร่าง
พระพุทธรูปปางไสยาสน์

ยิ่งกว่านั้นยังพระคักร่างกักร่างกักร่าง
จากพระคักร่างกักร่างกักร่างกักร่างกักร่าง
นของพระคักร่างกักร่างกักร่างกักร่างกักร่าง
คักร่างกักร่างกักร่างกักร่างกักร่างกักร่าง
เป็นพระคักร่างกักร่างกักร่าง

ตามความเป็นจริงแล้ว พระคักร่าง
ของพระคักร่างกักร่างกักร่างกักร่างกักร่าง

เครื่องรางไม้ซึ่งพระพิทักษ์ยกมาให้เห็นอย่าง
นั้นไม่ให้เธอในบรรดาพระปางไสยาสน์ทั้ง
ปวงที่พบเห็นมา จึงเห็นว่าพระพุทธรูปเป็นพระ
พุทธรูปปางประทานอภัยมากที่สุด เพราะ
เจ้าพระพิทักษ์ทั้งห้าในแบบหงาย ฝ่ายพระพิทักษ์
อื่นออกไปทางเบื้องหน้า และกับพระพิทักษ์
เล็กน้อย ตามลักษณะทั่วไปของพระพุทธรูป
แบบทวารวดี

บริเวณที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูป
ที่วัดธรรมจักรอนามนี้ ซึ่งเคยถูกเผาไหม้
ไฟทั้งปวงในสมัยราชวงศ์สุโขทัยไปบ้าง ก็อาจจะ
มองเห็นเค้าโครงดินเดิมที่เป็นเนินสูง และ
ตรงพระบาทซ้ายก็ตั้งอยู่ใกล้กับแม่น้ำท่าหลวง
ตรงวัดอยู่ด้วย น่าสงสัยว่าพระพุทธรูปองค์
นี้เป็นพระอินทร์ที่ประดิษฐานอยู่ในพระวิหาร
เพราะเคยพบพระพุทธรูปยืนสมอทวารวดี
จากวัดวังคูกลางสระสีมก ที่วัดพุทธมณฑล
อันเนื่องกันพระอินทร์วิชัย จึงพิศมัยหาความ
ซึ่งจะมีร่องรอยตัวอักษรก่ออิฐรูปเขียนเขียน
ขึ้นที่ปากถ้ำอยู่ด้วย และน่าจะพบใบปัด
เขียนได้กับพระพุทธรูปองค์นี้ด้วยเช่นกัน

ถ้าบริเวณที่ตั้งถ้ำหัวคลองธรรมจักร
สมัยราชวงศ์สุโขทัยนี้ ไม่ถูกเปิดขุดแยะ ก็คงจะ
สร้างอาคารไม้สูงสักกะสักครอบไว้ และ
สร้างเมณฑปสักคนแล้ว เมื่อได้รับการขุด

แต่งอย่างพระบรมมหาราชวัง และพบหลักฐานที่
ยืนยันได้เช่นซากอิฐ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อ
การศึกษาค้นคว้าทางวิชาโบราณคดีและ
ศิลป เพราะในพระวิหารยังมีไม้เคยพบตัว
โบราณสถานสมัยทวารวดีที่ชัดเจนถึงไป
กว่ารูปเจดีย์ได้ ที่พบเห็นโบราณสถาน
ทวารวดีส่วนใหญ่เป็นเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยม
สากนเป็นวิหารหรือโบสถ์ยังไม่เคยพบ
กับแนวเจดีย์

อย่างไรก็ตาม เจดีย์ที่วัดกันหันหัว
และพระพุทธรูปศิลาทวารวดีจากวัดหัว
ธรรมจักรธรรมาราม ที่พบนอกกำแพงเมือง
สมัยต้นถึงตอนต้นนี้ ย่อมยืนยันให้ประการ
หนึ่งว่า ชาวเมืองสมัยสุโขทัยเป็นยุคแรกที่สร้าง
ชีวิตอยู่ในสมัยทวารวดี และเป็นผู้ที่นับถือ
พระพุทธรูปศาสนาหินอย่างเดิรว่าด้วย
ยุคเดียวสมัยทวารวดีทางตอนจังหวัด
นครปฐม ราชบุรี อุตรดิตถ์ และปากน้ำ
หรือทางภาคกลาง

ในชั้นนี้ยังมีข้อพิจารณาให้ยืนยัน
อีกว่า อิทธิพลทางศิลปกรรมหรืออารยธรรม
สมัยทวารวดีที่ปรากฏในจังหวัดนครราชสีมา
และทางภาคอีสานทั้งหมดนั้น จะได้รับบ้าง
ขึ้นมาจากแหล่งอารยธรรมทางภาคกลางหรือ
ไม่ เพราะในชั้นนี้พบร่องรอยไม้เค็ดหรือ

ก่อนการวิจารณ์ที่ให้แก่ชีวิตสัตว์ให้มัน และ
ในเรื่องรอยที่พบกันก็มีวิธีอันแตกต่างกันไปบ้าง
ตามท้องถิ่น ในเรื่องวิถีที่ใช้ทำศิลปกรรม
แม้จะเป็นเรื่องเดียวกันคือ พระพุทธศาสนา
ก็แตกต่างกันอย่างลึกซึ้ง นอกจากนั้นในเรื่องที่
เกี่ยวข้องกับฝีมือช่างก็แตกต่างกันทางภาคต่าง
อีกด้วย

นอกจากนี้บรรดาสินค้าจำพวกสัตว์หิน
ทรายขนาดใหญ่ ได้พบเห็นอยู่เป็นจำนวน
หลากหลายทางภาคอีสานเช่นที่เมืองสันตสุข
อย่าง จังหวัดกาฬสินธุ์ และในจังหวัดนคร
ราชสีมาของ ซึ่งทางภาคกลางไม่พบปรากฏ
พบในสมัยทวารวดี เฉพาะในสินค้าจำพวก
สัตว์ก็อาจหาสิ่งของ สมบัติทวารวดีของทาง
ภาคอีสานนั้นอันนั้นได้แก่วิถีการกระทำที่
แตกต่างกันกับทางภาคกลาง แม้จะเป็นใน
สมัยทวารวดีด้วยกัน

สินค้าจำพวกหินเห็นจะเป็นผสมผสาน
เฉพาะตัวในศิลปกรรมทวารวดีทางภาคอิ
สาณโดยท้องถิ่นเดียว ซึ่งทางภาคกลางในสมัย
ทวารวดีไม่มี

ภาพจำพวกบนใบสีมาหินทรายแดง
ขนาดใหญ่ก้อน เป็นภาพเล่าเรื่อง มีทั้งเรื่อง
ทศชาติในมหาจินดชาดกและปฐมสมโพธิ
หรือพุทธประวัติท้องถิ่น ที่เป็นภาพพุทธรูป

ปางต่าง ๆ และภาพเขาก็ยังมีบ้างแต่พบน้อย
กว่า จากการศึกษาภาพจำพวกสัตว์บุคคลใน
สีมา หรือภาพจำพวกอาคารบ้านเรือน เหล่า
นี้ก็มีลักษณะเป็นตัวของมันเอง อันอาจจะ
บ่งถึงความเชื่อที่ดูที่ไม่เหมือนกับทางภาค
กลางเสียก็ได้เช่นเครื่องประดับของตัวของ
บุคคลอันสูง ในฐานภคินีคือ ทวงมณเฑียร
หรือการบูชา ก็หาได้เหมือนกับทางภาค
กลางไม่ ดังนั้นจึงเป็นที่น่าศึกษาอีกว่าทำไม
ต่อไปนี้จึงมี

แต่ก่อนมาเคยมีก็เหมือนกันว่าชาวธรรม
ทวารวดีนั้นเจริญขึ้น ทางภาคกลางแถบ
นครปฐม ราชบุรี กาญจนบุรี อ่างทอง และ
อุทัยเป็นต้น หากพบแหล่งธาวธรรม
ทวารวดีที่ไหน ๆ ก็เชื่อว่าได้รับไปจากที่
เหล่านั้น หรือเชื่อว่าภาคกลางเป็นศูนย์กลาง
แห่งธาวธรรมทวารวดีแล้วทำการขยายตัว
ออกไปในท้องถิ่นอื่น ดังนั้นเมื่อมาพบที่
ร่องรอยทวารวดีเร็ววัง ๆ แล้ว ก่อให้เกิด
ความสงสัยอีกไม่แน่ใจว่าธาวธรรมทวารวดี
ทางภาคอีสานหรือไม่ จึงพินิจทวารวดีนั้น
จำเป็นด้วยหรือที่จะต้องได้รับธาวธรรม
ทวารวดีจากภาคกลางขึ้นไป และก็ใจที่
ของทุกคนนั้นถ้าจะอ้างบ้างว่า ภาคกลาง
ได้รับมาจากภาคอีสานแล้วจะเป็นไปได้หรือไม่

การที่กัมพูชาต้องรอลงอาญาในอีก
เดือนแล้วรู้ตัวว่าพื้นดินเป็นแหล่งกลางใบไม้
ที่อื่นในภายหลังนั้น เห็นจะเป็นการรีบด่วน
ลงมือกันเร็วไปหน่อยอกรรม ในขั้นตอนนี้การ
สำรวจที่ดิน ก็ได้แก่เพียงตั้งข้อสงสัยให้เป็น
ปัญหาไว้ก่อน จะได้เป็นแนวทางการสอบสวน
เมื่อพบหลักฐานมากกว่านั้นจะนำหลักฐานมา
พบกันใหม่เพื่อสมมติกันใหม่ซักสืบไป

ถามความเชื่อในเรื่องอาชกรรม
ทวารวดีนั้น เห็นจะมีข้อมูลมากที่ความเชื่อ
ที่ว่า อาชกรรมทวารวดีส่วนใหญ่ได้รับมา
จากประเทศอินเดียโดยทางทะเล เป็นองค์
ประกอบ จึงวางความเชื่อไว้ในพื้นที่แหล่ง
ความเจริญที่ใกล้ทะเล เช่น บริเวณจังหวัด
กาญจนบุรี นครปฐม ราชบุรี อโยธยา ฯลฯ
แล้ว ส่วนที่ห่างทะเล ออกไปไหน นั่นแหละพื้น
ดินนั้น คงมีหลักฐานที่คิดว่า จะพบกับความ
เจริญ

อันบ้านเมืองที่ใกล้ทะเลนั้น อย่างที่
เป็นแหล่งเมืองท่า ให้เจริญรุ่งเรืองขนาดไหน
ก็ฐานะเป็นเพียงแหล่งพักพิงกันเท่านั้น อัน
เมืองท่าไม่ใช่เมืองหลักในการ ปกครองของ
เมืองที่เป็น หลักในการปกครอง จะต้องห่าง
จากสถานที่อันเป็นเมืองท่า จึงจะเหมาะสม
เพราะบริเวณเมืองท่ามีอันตรายเป็นแหล่งที่จับ

ตม ซึ่งจะมีการติดต่อกับบุคคลอื่นมากหน้า
หลายตา ขณะนั้นอันสำคัญกว่าหากินไปมา
เป็นพหุพันธ์อันน่าระแวง ในฐานะเช่นนี้
ระบอบคือเป็นเมืองหลักในการปกครองให้ทั่ว
อุบลโกษาธิ์ ดังนั้น เมืองหลักในการปกครอง
ของทวารวดีไม่ บังควรเป็นเมือง ที่ตั้งคือ
ทะเลเลย การอยู่ห่างไกลจากฝั่งทะเลไปจึง
จะเหมาะสม และเมืองหลักนั้นก็ให้ความ
การของทอรรณพวิเศษ ราชตระกูลต่าง ๆ อีก
ขึ้นหนึ่ง

ถ้าพิจารณาตามเงื่อนไขแล้วเราคง
พบคำทอรรณพวิเศษ คือ ปททวารวดีในภาค
กลาง จึงต่างกับศิลป ทวารวดีทาง ภาคอีสาน
เพราะ การติดต่อกับอินเดียอัน เป็นแหล่ง
อาชกรรมสำคัญนั้นเอง บรรดาเมืองทาง
ภาค กลางใกล้กับ อินเดีย พอล จากอินเดีย เข้ามา
อย่างเต็มที่ และ ไม่มีความเป็นกั๋วของตัว
เข้ามาอย่างไว้วางใจอย่างนั้น ละเลยกลัว
ละเลยกลัว ไม่เลือกที่จะให้การให้เหมาะสม
ควรแก่สภาพของตน จึงเห็นว่ามีบางครั้งที่
กรรม ทวารวดี ทางภาคกลาง มีลักษณะใกล้เคียง
กับศิลปกรรมอินเดียอันมีชาวขอมที่อุป
หตุอุปถัมภ์ที่สุด และเปลี่ยนแปลงได้
ราวเจ้าเก่า จึงติดกับทางภาคอีสานอย่าง
คงที่จริง แม้จะเขยื้อนย้ายอาชกรรมส่วน
เล็กน้อยก็จริง แต่ศิลปกรรมที่ปรากฏนี้มี

ความมั่นคงเป็นหัวใจของตัวเอง และไม่ยอมเปลี่ยนแปลงอะไรไปง่าย ๆ เหมือนเช่น บรรดาหัวเมืองทางภาคกลางที่อยู่ใกล้ทะเล

ในแง่ที่ภักดีถึงความมั่นคงของตัวเอง และความไม่เป็นที่ของตัวของข้าศึกกิจการมาทันแล้ว ฝ่ายไทยจะเป็นหลักฐานมั่นคงมากกว่ากัน นั่นคือคำขอบที่ปรากฏอยู่ในท้าวแล้ว

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นความคิดเห็นที่มองข้ามหลักฐานส่วนอื่น ๆ ที่ปรากฏอย่างมั่นคงทางภาคกลางไปแล้ว เช่น อัครราชวีก และเขาสารบารอย่าง แคเสียวอยู่ประการหนึ่งว่า บรรดาหลักฐานต่าง ๆ ทางภาคอีสานนั้น ส่วนใหญ่ตั้งอยู่เหนือไป จากลพบุรียุทธ และประติมากรรมแล้ว ในด้านเอกสาร คำานอื่น ๆ ปรากฏอยู่ด้วยหรือเป็น หรือจะเป็นเพราะเหตุว่ายังมีสารกันทั่วใจใจใส่กันด้วยก็ไปก็ให้จึงไม่เพิ่มเติมทางภาคกลางเลย

อันที่จริงก็มีท่านผู้ใหญ่บางท่านได้ความเช่นไว้ว่า ๘ แห่งใดที่มีความมั่นคงแล้วไม่สู้ขึ้น หรือมีทะเลทราย พอสักทีน่าจะเห็น สถานที่จะมีความเจริญอย่างภาคอื่นๆ ก็คงหวังยากจะเป็นเช่นนี้ไป เพราะเนื่องด้วยเหตุที่ว่าสถานที่เหล่านั้นก็มีประชาชน

อาศัยอยู่อย่างหนาแน่นมาก ทำการหักล้างทางหนึ่ง ท่านท่านได้ข้อใจอยู่อย่างมาบริเวณออกไปใต้กวังขวาง เพื่อให้มีที่ทางอยู่อาศัยกันมากขึ้น ในข้อนี้เมื่อค้นค้นรากต้นไม่อันจะยังความขึ้นขึ้นได้ ก็อาจเป็นความมั่นคงและผลที่สุจริตของความเป็นทะเลทราย ส่วนนั้นท่านจึงได้ข้อสังเกตไว้ว่า สถานที่จะมั่นคงและเกิดเป็นทะเลทราย เช่นภาคอีสานเราในทุกวันนี้แล้ว ทั้งพิจารณาไว้ทั่วๆ ที่ซึ่งกันนั้นอาจเป็นแหล่งความเจริญรุ่งเรืองมากขึ้นเป็นแน่ และทั่วทั้งในสถานที่อื่นๆ เช่นประเทศอินเดีย ประเทศอิสราเอล หรือประเทศในกลุ่มอาหรับ กับประเทศอียิปต์ ทุกวันนี้ ก็เห็นจะมีสภาพไม่แตกต่างอะไรกันนักกับความเห็นอย่างนี้

นอกจากนั้นบรรดาทะเลทรายต่าง ๆ ถ้าจะมีการรุดกันของบรรดาทุ่งความเจริญ แต่โบราณกาลอยู่รอด จะเป็นเรื่องที่ไม่ยากมองข้ามหรือสันนิษฐานอย่าง บรรดาเมืองนี้ไปได้ จึงขอฝากแนวก็ไว้ในที่นี้

ในจักรวาลนครราชสีมา นครราชสีมาอยู่ตรงกลางธรรมการวีก ที่มีชื่อมาแล้ว อารยธรรมการวีกในที่นี้ยังมีอยู่ เช่นที่บ้านหมือลือ แต่การสำรวจครั้งนี้ ไม่อาจจะเดินทางเข้าไปดูได้จึงได้ให้ เราได้พบแต่เพียงพระพุทธรูปปางปรกองค์หนึ่ง

เป็นพระพุทธรูปจำหลักด้วยศิลาทรายสีริชา ให้นามประเทศฐานไว้ ที่วัดอุทัยักการาม อำเภอหินลาด อำเภอท้ายคลอง มีลักษณะที่งามเ็นไขมาก บางทีจะทำให้ผิดในชื่อพระพุทธรูปปางนาคปรกศิลา ซึ่งพบที่อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี เพราะลักษณะตรงจำหลักพระพุทธรูปอยู่ในท่านอนคือตัวก้น คือจำหลักบนสูงมีนาคพ้อง และจากลักษณะคือปรกรรมเช่นนี้หากทำให้ผิดเพี้ยนไปถึงความที่พันธุระหว่างแหล่งอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดนครราชสีมา กับอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดปทุมธานีบุรีรัมย์ก็ได้

พระพุทธรูปนาคปรกนี้ หากจะพิจารณาถึงแหล่ง ที่มาอันเป็นต้น เกิดขึ้นคือโดยตรงแล้ว ควรจะพิจารณาว่ามีผลกันให้ชัดเจนคือ การที่นักปราชญ์ทางโบราณคดีได้ค้นพบหลักฐานเดียวกันแล้วว่าเป็นที่ทวารวดี มีรัตนธิดีพิศนัยศิลป์และศิลป์ศิลป์ จากเมืองลพบุรีมีอยู่ประมาณพุทธศักราชที่ ๑๑ ถึงพุทธศักราชที่ ๑๖ การขุดค้นที่เมืองนี้ มีลักษณะที่แบบอย่างในทางศิลปกรรมเป็น หลักพิจารณาทางพุทธปฏิมากรรมแล้วให้ความเห็นในรูปการทางศาสนาว่า มีทวารวดี ประชาชนนับถือพระพุทธศาสนา ฝ่ายหินยานอย่างลพบุรี ทั้งนี้

เอาสิ่งที่ประชาชนชาวทวารวดีนับถือ คือพุทธ ศาสนาฝ่ายหินยาน อย่างลพบุรี กับศิลปกรรมของชาวทวารวดีที่ว่า มีรัตนธิดีพิศนัยศิลป์และศิลป์ศิลป์ มาพิจารณาจะเห็นว่ามีความชักชวนกันอยู่

คือเปลี่ยนจากพระพุทธรูป และพระพุทธรูปนั้น เป็นไปในพุทธศาสนาฝ่ายมหาเถรวาทและรัตนธิดีพิศนัยศิลป์และรัตนธิดีพิศนัยศิลป์ หรือรัตนธิดีพิศนัยศิลป์และรัตนธิดีพิศนัยศิลป์ อย่างนี้เป็นข้อที่ต้องกล่าวไว้คือสภาพหนึ่งแล้ว แต่บางท่านอาจจะไม่ยอมรับความสำคัญในเรื่องนี้ก็ได้ เท่าที่สอบสวนมาขอเสนออย่างเด่นชัดที่เห็นว่าในฝ่ายพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานนั้น ไม่มีพระพุทธรูปปางนาคปรก พระพุทธรูปพุทธรูป พุทธรูป ไม่ทำ พระพุทธรูปปางนาคปรกเท่าที่สอบสวน และกันกว่า ตามประสาของคนที่ชอบลพบุรี หรืออยู่ในลพบุรี บรรดาพระพุทธรูปทุกแบบทุกชนิดในประเทศอินเดีย ซึ่งมีนักศิลปกรรมชาวทวารวดีพุทธรูปพุทธรูป พุทธรูป ปางนาคปรก และในประเทศอินเดียมีศิลปะทวารวดีอยู่แบบเดียว เท่าที่ในที่ เป็นต้นแบบคำ พระพุทธรูปปางนาคปรก ซึ่งศิลปกรรมที่ค้นพบก็อยู่ในพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายหินยานอย่างลพบุรี

กันและกัน และ ทวารวดีก็อยู่ทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย เรียกว่า ทักษิณ

ประเทศ ละระกวาขอกรกัมทางพระพุทธรูป
ศาสนาที่เวือทินอาทว่า นิภาณล่อให้ หรือ
หักขืนนิภาณ ก็อหสาถึงพิณณะอย่างเอร
วาทนัณธะ หลักฐานที่ได้รับทั้งทางอรรถกถา
และศิลปกรรม ของขอมนิภาณ ชินฮันได้
เช่นนี้ เหตุใดนศิลปการวาดจึงกล่าวถึง
อิทธิพลอุปตะหลังอุปละ ไม่เขย่งถึงอิทธิพล
อนาวาทั้งนัณธะ ถ้ากล่าวถึงคือปรากฏว่า
มีอิทธิพลของลัทธิขอมแล้ว เรื่องต่างๆ ที่
จะอธิบายถึงความเชื่อไปไหนทำนองอื่น ก็ดู
เหมือนจะไม่นักหรือจักต้องแต่ประการใด มี
หล้าข้าจะทำให้นึกความเข้าใจในการศึกษาได้
ชัดเจนยิ่งขึ้นไปอีก

นอกจากนั้นอาจเชื่อมโอรสต่อไปได้อีก
กระแสน้ำอิทธิพลทางการเมืองการศาสนา ในสังคม
ประเทศสมัยอยุธยาประทุให้เกิด เพราะสมัย
อยุธยา ศาสนามิถุนันทิพพยาธ อด่างเถรวาท
สมัยนั้นกัน ผลกระทบทำให้ประชาชนชาว
ไทยที่อาศัยมีนแดนกันประเทศไทยอยู่ในยุค
วันได้ ชำบซึ่งโธ พระพุทธศาสนา ที่คนได้
เคารพนับถืออยู่ว่า มีนแผ่นดินไทยเรา ได้
เคยเป็นถิ่นแดนอันปรีชาญูภาพของกับพระ
พุทธ ศาสนาลำผ้านดินแดนอย่างเถรวาท มาช้า
หลานลัว ทั้งกับสมัยทวารวดีโธนี้ โธนี้
หลักฐานมีนอันได้ด่างมีนคนเจ้านั้น ซึ่งกษ

เมื่อเบนก็ทยอยออกไปอีก ก็ทราบว่า ในเมื่อ
สมเด็จพระราชินีนั้นเป็นกษัตริย์แบบพวกที่กำหนด
กันไว้ในวงการโบราณคดีไทยด้วยแล้ว ย่อม
มีสิทธิ์ได้ว่า พระพุทธศาสนา นั้นฐานอย่าง
แถวพวกนั้น ก็เป็นพระพุทธศาสนาเถรวาท
ที่เข้ามา ถึงกันแทน ฮัลโล เป็น ประเทศไทยใน
ปัจจุบันนี้

เพิกถอนถ้าพบพระพุทธรูปการวักที่มี
ปางมหาปถกในสถานใดใด สถานที่มีไว้หนึ่ง
เป็นสถานที่ที่พระพุทธรูปศาสนาพื้นบ้าน อย่าง
เขวากได้เข้าไปประกาศและเผยแพร่อีกแล้ว
ประดิษฐานอยู่เป็นศาสนานิกายลวัก เก่า
ก่อนกว่าศาสนาอื่นใดที่วัดในสถานทั้งนั้น
ซึ่งทางลวักก็อ้างก็ควรจะพากันใจในพระ
รูปทางโบราณคดี ที่นับถวายเป็นพระพุท
ธรูปศาสนาพื้นบ้านอย่างเขวากไว้ด้วย

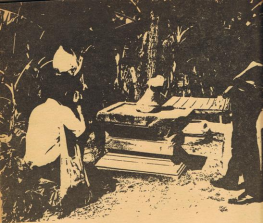
ความก้ำกัที่สุข อันปรากฏอยู่ใน
อาณาบริเวณแห่งจังหวัดนครราชสีมา การ
หลักฐาน ทางโบราณคดีที่ค้นพบได้พบกัน
แก่ที่ขุดไปถึงสมัยทวารวดี จัดเป็นอารยธรรม
ครั้งแรกที่ปรากฏบนผืนแผ่นดินไทย และ
นอกจากนั้นยังค้นพบได้ถึงประติมากรรมซึ่งอาจ
อยู่ก่อนหน้าทวารวดีและค้นพบว่ามีความ
แล้ว พวกเขาส่งให้บางทีจะเป็นบรรพ
บุรุษของ พวกเราในดินแดน และนับว่านี่คือ

ปรากฏที่สำคัญที่สุดที่พบบรรพชน เหล่านี้
ท่านได้เคารพนับถือพระพุทธรูป ศาสนาพุทธ
อย่างเคารพ เป็นสาระอันมั่นคงจึงปรากฏ
ร่องรอยในทางโบราณคดี ปรากฏขึ้นแก่ใจ
พวกเราในทุกวันนี้ และพวกเราชาวไทยทั่ว
ประเทศก็ว่าได้ ส่วนมากเคารพเลื่อมใสใน
พระพุทธรูปศาสนาเช่นกัน แม้จะเปลี่ยนเป็น
พระพุทธรูปศาสนาต่างอย่าง ดังการที่ลัทธิ
ลัทธิมาจากกันแต่รากเหง้าอันเดียวกัน เป็น
เรื่องที่ควรทราบทุกใจอย่างนี้มิใช่หรือ

ความตั้งใจเดิมนี้คิดจะเขียนให้หมด
ทุกขันธ์ทุกศาสนาที่ปรากฏอยู่ในจังหวัดนคร
ราชสีมา ตามหลักฐานที่ปรากฏให้เพิ่มเติม
ซึ่งได้มาสำรวจ ซึ่งได้วางหัวข้อไว้ทั้งหมด
แล้ว เป็นอันว่า ปรากฏร่องรอยพระศาสนา

ลัทธิศาสนา จากอาณาจักรศรีวิชัย ในราว
พุทธศตวรรษที่ ๑๑ เพราะมีพระโพธิสัตว์
ชาวโลกเชศวรสำคัญ จุดกันอยู่ที่บ้านโคก
อำเภอนางรอง และลัทธิฮินดู ปรากฏกับ
วัฒนธรรม ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ถึง
พุทธศตวรรษที่ ๑๘ กับพระพุทธรูปศาสนา
มหายาน ชันปรากฏที่ปราสาทหินย้อย ราว
พุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ นอกจากนี้จะสรุป
รวมถึงลัทธิศาสนาต่าง ๆ ที่ปะปนกัน ๓ ปรา
สาทหินย้อย ตามภาพจำหลักที่หน้าบันกับ
หลังคาไป แม้เวลานั้นจำกัดเหลือเกิน ไม่
อาจจะทำได้ตามความต้องการ

จึงจำต้องยุติเรื่องราวโบราณคดีลัทธิ
โพธิสัตว์ ภาคโบราณศิลปะศาสนาหัวใต้บรรณ
จุฬาลงกรณ์จึงได้.

โคราชสมัยโบราณ

สมัยก่อน ร.๕๑๒๒๒

โคราชหรือจังหวัดนครราชสีมาเป็นจังหวัด
ใหญ่ที่สุดจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียง
เหนือ หรืออีสานของประเทศไทย
ที่มีการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม เศรษฐ
กิจ และวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว ปัจจุบัน
โคราชเป็นทั้งเมืองท่าการค้า เกษตรกรรม
การค้าขาย สัมผัสระหว่างบรรดาหัวเมือง
ต่างๆ ในอีสานกับจังหวัดในทางภาคกลาง

และเมืองที่สำคัญในทางพุทธศาสนาควรเป็น
ฐานที่มั่นใหญ่ทั้งทางบกและอากาศ มีทหาร
ของชาติที่เป็นมิตรมาร่วมประจำอยู่อย่าง
หนาแน่น แต่ความเปลี่ยนแปลงในจิตใจของ
คนเหล่านั้นเป็นโคราชเมราพรหมอย่างกระ
ตือลั่นกระฉ่อน ดังจะได้รวบรวมมาเล่าสู่
กันฟังขอเป็นเอา ๆ ดังต่อไปนี้

หลักฐานในตำนานเอกราช
ทางประวัติศาสตร์

จากหลักฐานทางเอกสารนึ่งตำนานพงศาวดาร ที่นำมาศึกษาค้นคว้า เพื่อเขียนเป็นประวัติศาสตร์จีนนั้น เราทราบเรื่องราวของไคราช กับกัสมัถ กรุงศรีอยุธยา ตอนต้นในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ชื่อของไคราชหรือกษัตริย์ราชสีมามีไม่อยู่ในทำเนียบเมืองจีน ๑๖ หัวเมืองในสมัยนั้น แต่ต่อมาในรัชกาลของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีการปฏิรูปการปกครองของกรุงศรีอยุธยา การปกครองหัวเมืองแบ่งออกเป็นเมืองในเขตราชธานี เมืองพระยามหานคร และเมืองประเทศราช เมืองนครราชสีมา มีชื่อปรากฏในกฎหมายเขียนว่า เป็นเมืองหนึ่งในทำเนียบเมืองพระยามหานคร ๔ เมืองที่ล้อมรอบน้ำพระพิพัฒน์ศึกษาในกฎหมายศักดิ์กินทหารหัวเมือง เมืองนครราชสีมาที่ตำแหน่งเป็นเมืองพระยามหานครขึ้นไท คือปรากฏข้อความที่กำหนดศักดิ์กินาของเจ้าเมืองนครราชสีมา

ออกญาอัครมหาเสนาบดีศรีวิชัย
พหุส เมืองนครราชสีมาเมืองใหม่
๑๐๐๐ ขึ้นพร้อมคนไพร่พล

จากหลักฐานที่กล่าวถึงทำเนียบเมือง

จีน ๑๖ หัวเมือง ในรัชกาลของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ซึ่งไม่กล่าวถึงเมืองนครราชสีมา กฎหมายเขียนมาและกฎหมายศักดิ์กินทหารหัวเมืองที่กล่าวถึงนครราชสีมา เราพอจะสันนิษฐานได้ว่า นครราชสีมาคงถูกผนวกเข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรอยุธยาในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) เพราะรัชกาลนี้ได้อพยพออกไปตั้งกรุงธนบุรีไว้ในอาณาเขตนครราชสีมาหรือไคราชเดิมคงคงอยู่ในอาณาเขตกับสุรา ซึ่งจะได้อีกกล่าวเพิ่มเติมอีกในตอนต่อไป

หลังจากรัชกาลของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแล้ว ดูเหมือนไม่มีเรื่องราวที่กล่าวถึงนครราชสีมา จนถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดให้พระยาอนุราช (สังข์) ขึ้นไปครองเมือง ครั้นสิ้นรัชกาลพระเพทราชาได้ราชสมบัติ พระยาอนุราชจึงเมืองทางกรุงศรีอยุธยาต้องส่งกองทัพออกไปปราบปรามต่อสู้กันอยู่ ๒ ปีเศษจึงปราบได้ จากหลักฐานข้อความที่กล่าวถึงเมืองนครราชสีมาในรัชกาล สมเด็จพระนารายณ์มหาราชนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนำมาพิจารณาวินิจฉัย อยุธยาของเมือง นครราชสีมา

เจ้ากับชาวเขื่อน และท่าละเมือง ซึ่งมีร่องรอยว่าเป็นแบบสมัยราชวงศ์สุโขทัย ซึ่งทรงสันนิษฐานว่าเมืองนี้สร้างขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชา และชื่อเมืองนครราชสีมา ที่รวมประสมมาจากชื่อเมืองเก่าสมัยก่อน ๒ เมืองคือเมืองโคราช อันตั้งอยู่บนฝั่งลำน้ือลำตะคองเมืองหนึ่ง อีกเมืองหนึ่งคือ เมืองเสลา อันตั้งอยู่ทางฝั่งใต้ลำตะคอง

นับแต่รัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ปรากฏเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับนครราชสีมาอยู่เรื่อยๆ ก็พอสรุปจากแผ่นแผ่นพระราชนิพนธ์ (ฉักร) ได้แล้ว ที่มีผู้คัดลอกเป็นอิสระอีกเมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๔ กับบุญญาวังสมุทสาครเป็นผู้นำราชอาณาจักร มีสมณการกล่าวถึงเขาเป็นอันมากพระพรหมมาก ทหารราชการได้ส่งเอาตัวมาตั้งทัพบุรี เอาตัวมาฝากเจ้าขุนแก้ว ที่สุโขทัยไปไว้ เมื่อเสร็จการก็อูฐธรรมาภักดีใน พ.ศ. ๒๓๑๐ กรมหมื่นเทพพิพิธได้ตั้งเป็นอิสระอยู่ที่เมืองหนึ่งคือเมืองพิมาย ปกครองเมืองละโว้เมืองนครราชสีมา สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ไปปราบได้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๑

ต่อมาในรัชกาลที่ ๑ ได้มีการปรับหัวเมืองทางอีสาน ไปยกให้ตั้งเมืองใหม่ขึ้น พม่าเมืองให้เฉพาะสมัยจำนวนและราชการอยู่ในพระราชอาณาจักร เมือง

นครราชสีมาได้ได้รับการยกขึ้น เป็นหัวเมืองชั้นเอก เพราะเป็นหัวเมืองสำคัญในการปกครองพระราชอาณาจักรทางด้านตะวันออก ต่อมาทางที่จะไปมาระหว่างหัวเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยากับหัวเมืองฝั่งขวาในลุ่มแม่น้ำโขง

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นคราวหนึ่งในรัชกาลที่ ๓ คือเมืองเวียงจันทน์เป็นกบฏ อพยพทัพเข้ามาถึงเมืองสระบุรี กองทัพเวียงจันทน์ก็ยกมาล้อมหัวเมืองนครราชสีมาไป ในครั้งนั้นมีวีรชนที่สู้รบ คือคุณหญิงโม ภรรยาพระยาปลัดเมืองนครราชสีมาได้เกิดอุปาสต์สู้รบพวกกองทัพเวียงจันทน์ที่ตำบลกุ่มน้ำเค็ม เมื่อปราบกบฏเวียงจันทน์แล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกย่องถึงคุณหญิงโม เป็นท้าวสุรนารี ชาวนครราชสีมาได้ร่วมอนุสาวรีย์ขึ้น ณ เมืองเดียวกันเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ ซึ่งปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

หลักฐานทางโบราณคดีของเมือง

จากหลักฐานทางเอกสารอันเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ที่กล่าวมาอย่างคร่าว ๆ เราทราบเรื่องราวของโคราชนครโบราณ เพียงแต่คร่าวๆ ปรากฏอยู่ตามพงศาวดาร และส่วนมากก็เป็นเรื่อง

สมณเจ้าคณะเมืองโกราหหรือชนครราชสีมาเก่า
นั้น แต่โกราหหรือชนครราชสีมาที่กล่าวถึงนี้
หมายถึงจังหวัดที่ขอบบริเวณที่กว้างขวางอัน
อยู่ในเขตชนครราชสีมา

หลักฐานทางโบราณสถานและโบราณ
วัตถุที่มีเหลืออยู่ในเขตจังหวัดนี้ เช่น จาก
เมืองโบราณ วัดโบราณ เทวสถาน พระพุทธรูป
เสมาหิน เทวรูป ที่ถ้ำเจวึก เศษกระเบื้อง
สมัยโบราณและอื่นๆ แสดงให้เห็นว่าดิน
แดนในเขตโกราหเริ่มมาขึ้นเป็นเมืองมาช้านาน
สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีอายุอัน
พอจะรับไปนับสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ว่าราชที่
โบราณสถานที่ทราบกันมานานแล้วก็คือ
ปราสาทหินคันทาส และปราสาทหินพนมวัน
ซึ่งมีจารึกบอกที่ราชพระชนเวลาและเรื่องราว
ของการสร้าง การสำรวจค้นคว้าโบราณ
สถานและโบราณวัตถุในเขตจังหวัดนครราช
สีมานี้ เจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรได้ดำเนินการ
การขุดแต่งเป็นลำดับ และได้รวบรวมขุดพบ
เครื่องเรือนเครื่องใช้ในสมัยก่อน ที่อ่าวพิลาอ
และ ในเขตสถาน ในจังหวัดนครราชสีมา
และ โครงกระดูกของมนุษย์สมัยก่อน
ยุคสมัยโบราณวัตถุสมัยหินก่อนประวัติศาสตร์
เมื่อสมัย พ.ศ. ๒๔๐๒ ไชยเชษฐาธิราช
ทรงมีปาตรา ที่อ้างดำเนินการ ค้นคว้าและขุด

แต่งโบราณสถานและวัตถุอันเนื่องกัน ค้นขุดการ
บูรณะปราสาทหินคันทาส การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์
สถาน และรวบรวมเอาโบราณวัตถุที่
กระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ มาเก็บรักษาไว้
และในเวลาอันใกล้ได้ริเริ่มดำเนินการขุดค้นใน
เรื่องขึ้นสืบร่วมกับกรมโบราณคดี มหา
วิทาลัยคือปากกและคณะนักโบราณคดีชาว
อังกฤษ เพื่อศึกษาหาอายุของชุมชนโบราณ
สมัยก่อน อาศัยอยู่ใน เขต อำเภอ พิลาว นาก่อน
เพราะฉะนั้นในกรณีนี้เราจะไม่นำเอาสิ่งที่ได้
ค้นคว้ากันไว้แล้วมากล่าวซ้ำอีก แต่จะนำสิ่ง
ที่ได้ค้นคว้าใหม่เพิ่มเติมมากล่าวถึง

การ ค้นคว้าเรื่องราว ของโกราห
สมัยโบราณนั้น ผู้เขียนได้แนะนำการศึกษา
ที่เรียกว่า ภูมิศาสตร์โบราณคดีเป็นหลัก
คือมุ่งศึกษาได้ทราบถึงความสัมพันธ์ของ
สถานที่ในทางภูมิศาสตร์และเมืองโบราณ
หรือชุมชนโบราณ ที่จะช่วยให้เห็นถึงสภาพ
เจริญในทางเศรษฐกิจ และสังคมของ
ในสมัยโบราณเป็นสำคัญ จะไม่กล่าว
ถึงเรื่องราวทางดินแปรวัติศาสตร์ และ
วิวัฒนาการของ คือปกครอง ของโบราณ
สถานวัตถุในขณะนี้

แม้ว่าชนที่ซอกันมีเงินจะออกไป ก็ไม่
จะอดทิวทัศน์ว่าการกั้นกั้นในกำแพงสำหรับไป
ตามท้องถนนต่างๆ ในเขตตัวพระที่นั่งพระราชวัง
นั้น ผู้เขียนจึงออกไปด้วยตนเองและมาก
ตามรู้ส่วนใหญ่ได้มาจากอาจารย์มานิต วิจิ
ไตรคุณ อดีตนักข่าวที่พิเศษกองโขนราชค
กรมจึงเล่าความกับท่าน เพราะท่านเป็นผู้ที่
ได้ออกไปเห็นและสำรวจทั่วทุกแห่งมาก
ในสมัย ที่ยังมีประเทศ และสภาพ ของโบราณ
สถานยังไม่ได้เปลี่ยนแปลงอะไรอีกเท่าไรของ
ช่างที่เห็นในปัจจุบัน ชึ่งในการกั้นกั้น
มีชนบทความวิจิตรวิเศษ ผู้เขียนมีวิธีอ่านชื่อ จึง
มีสำเนาพร้อมและศึกษาค้นคว้ามากมาย ต้อง
ขออภัยไว้ ณ ที่นี้

กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข

[illegible]

เขตอำนาจเมือง อำเภอกั๊กวาท จอมพล
โหม่ง พินาย ลำปางมาก ชุมพร เป็นกัน
ทั้งที่รวมพิธีศักดิ์กัน ไม่เป็นที่รวมในรุ่นน้ำ
มูล สดกไปทางตะวันออกเมืองเหนือของเจ้า
ไปไปจากจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ
จะเป็นที่ลุ่มต่ำบรรจบกับลำน้ำชี ไปออก
แม่น้ำโขงในเขตจังหวัดยโสธรอุบลราชธานี

แม่น้ำสำคัญที่อำนาจพระสมบูรณโพธิญาณ
การแผ่พระกรรณให้มากไกวระก็ย่อมมีน้ำไหล แต่
เนื่องจากไกวระอยู่ในที่สูงตอนท้ายของแม่น้ำ
ไหล การกล่าวว่ามีน้ำไหลเป็นน้ำที่ไหลลงมา
สุดพระสมบูรณโพธิญาณเป็นเหตุที่เกี่ยวเนื่องไป การ
จะเข้าใจสภาพภูมิศาสตร์กับภูมิธรรมของไกวระ
นั้นจะต้องศึกษาจากแม่น้ำต่าง ๆ ที่เป็นต้นน้ำ
ของแม่น้ำไหล ไก่กับแม่น้ำสำคัญคือ ลำพระ
เพลิง ลำน้ำมอญ ลำน้ำกาวง ลำน้ำ
ปลาหมอก ลำน้ำลำบริบูรณ์ เขื่อนไกว ระเทศ
เป็นต้น ซึ่งเป็นเขื่อนพระกษัตริย์ทรงทำ
พระนิคม ได้มีพระพิธีของไกวระเป็นที่สูง
หัวให้ลำน้ำมอญ บริเวณที่เป็นที่ราบที่มี
เขื่อนที่อุ้มตามลำน้ำซึ่งเป็นต้นน้ำของแม่น้ำ
ไหลเหล่านั้น พระกษัตริย์ทรงทำเขื่อนนั้นทั้งที่
เป็นบริเวณที่น้ำไหลจะเข้ามาถึงที่น้ำไหล
อยู่อาศัยและที่น้ำไหลมาขึ้นได้ ชุมชนโบราณ
ที่ทรงตั้งตามหัวน้ำหรือลำน้ำที่ไหลลงมา

รวมทั้งเป็นแหล่งน้ำสำหรับ บำรุงพืชก็เป็น
ชุมชนที่ใหญ่โต เจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลาง
ของความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคม แต่
บางแห่งก็เป็นชุมชนเล็ก ๆ และค่อนข้างต่ำ
หลัง ที่ขึ้นบนยอดเนินอากาศร้อนที่ลุ่มตามลำน้ำ
เหล่านั้น บางแห่งมีที่ทำการเกษตรกรรม
พืช ป่าราชชนก็เข้ามาอยู่ด้วย และถ้า
การคมนาคมก็ติดต่อกับแหล่งชุมชนในบริเวณ
ในระแวกเดียวกันแล้ว การเปลี่ยนแปลงก็มีน้อย
จึงอยู่พอสภาพที่ถาวรถึงเมื่อเปลี่ยนเกิดกับ
ชุมชนชุมชนอื่นที่รวมกลุ่มกันจะสามารถรักษาสถา
ปถรรพณ์ไว้ได้ มีประชากรอยู่หนาแน่น และ
มีการคมนาคมติดต่อกับหัวเมืองและชุมชน
ในแหล่งอื่นได้สะดวก

ตามบันทึกกล่าวมาแล้ว คือ การศึกษาเรื่อง
ราชชนบ้านเมืองโบราณในโคกราชจึงต้อง
ถอยถอยพิจารณาเป็นระยะ ๆ โดยอาศัยคำ
กล่าวที่บันทึกไว้ว่าของเก่าหรือมูลเป็นหลักฐาน คือ
มูลพระอินทร์อย่างพระคอง, คำพระเพ็ญ
คำจักราช คำปฐาธมาศ คำพระคตมละ
คำมัวมูลกรมฉัณ

ชุมชนในเขตอำเภอคลอง

อำเภอคลองเป็นถิ่นที่สำคัญสายหนึ่งของ
แม่น้ำมูล ไหลมาจากระลอกช่องบนที่ตก

จากพระธาตุน้ำ ซึ่งอยู่ทางบ้านดงบ้าน
ของโคกราช อำเภอที่ผ่านจากอำเภอจักราช
อีกตัวลงสู่ที่ราบลุ่มในเขตอำเภอสูงเนินเมื่อ
ลงมาถึงบ้านโคกกรวดก็แยกออกเป็นสองส
รณานกันไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ จ
หนึ่งเรียกอำเภอของกลาง อีกสายหนึ่งวิ
อำเภอของใหญ่ อำเภอของกลางอยู่ตอนเพ
ของอำเภอของใหญ่ ตอนที่อยู่ไปทางที่
นี้มีลำห้วยซึ่งไหลมาแต่ที่สูงทางตอนเพ
ลงมาบรรจบกับพลาญสาบและกลายเป็นลำ
ใหญ่ เรียกว่าลำคลองขุมใหญ่ไหลผ่านที่
อยู่ทางตอนเหนือของตัวเมืองโคกราช ม
บ้านโพธิ์ บ้านวังหิน วัดพรมวันไปบรร
กับลำตะคองใหญ่ ซึ่งเรียกว่าลำตะคอง
บ้านดงหมื่นในเขตอำเภอจักราช ส่วน
ตะคองใหญ่นี้ ไหลมาบรรจบกับลำค
ขุมใหญ่ผ่านบ้านมะขามเต่า บ้านท
บ้านหนองจะบกผ่านเขื่อนกั้นเมืองจักราช
ของเมืองโคกราช ผ่านบ้านพุทรา บ
ของมาบรรจบกับลำคลองขุมใหญ่
บ้านกิโลดในเขตอำเภอจักราช และไหล
บรรจบกับลำน้ำมูลที่บ้านมะดันในเขตอำ
จักราช รวมเป็นลำน้ำมูลไหลลงไป
ตะวันออกเฉียงเหนือ

จากการตรวจสภาพทางอากาศ
จากชุมชนโบราณในแถบอำเภอของ ผู้

พบร่องรอยของชุมชนโบราณบริเวณถนนหน้า
สถานีขนส่งผู้โดยสาร ๓๕๐ เมตรถึง ๒๐๐ เมตร
บ้าง ซึ่งอยู่เป็นระยะห่าง ๆ กัน ใกล้กับ
เส้นทางถนนมีสภาพจากสระบุรีมาจนถึง
ปากช่อง ในเขตอำเภอทับทิม ชุมชนโบราณ
บางแห่งถูกผนวกเป็นเขตการศึกษามาก่อนไปหมด

ผู้เขียนได้เขียนถวายอาจารย์มานึก นิล-
โคกถึงเรื่องขุดของโบราณสถานเหล่านี้
ก็ได้รับคำชี้แจงว่า ส่วนมากเป็นโบราณสถาน
ในสมัยทวารวดีทั้งสิ้น เขตที่พบร่องรอย
ของชุมชนโบราณใกล้เส้นทางถนนมีสภาพ
เพราะว่า ถนนมีสภาพเป็นสร้างทับถม
ของโบราณจากสระบุรีไปนครราชสีมา การ
ขุดค้นจึงค่อนข้างเลื่องในลุ่มน้ำเจ้า-
พระยา กับที่บางส่วนของโบราณนี้ก็ผ่านสระบุรี
มาหลาย ปากช่อง มาสู่พื้นที่เป็นแนวขั้ว
บางแล้ว โบราณสถานวัดคู่ที่เห็นได้ชัดเจน
ในขณะนี้ คือ ภาพสลักพระพุทธรูปในรูป
สมัยทวารวดีในลำพระยาที่ตำบลวังหลวง
อำเภอแก่งคอย ซึ่งนายเทพ สุวัทธิ ห้วยทว่า
น่าจะถือปากงูอยู่เป็นผู้นำมาพบ และ
พระพุทธรูปสมัยทวารวดีที่พบในเขตอำเภอ
ทับทิมเป็นต้น จากอำเภออรัญ ถ้าจะคงไกล
อยู่บริเวณลำน้ำขนานกับลำน้ำตอนสูงกับทาง
เหนือแล้วได้ มีลำน้ำลำน้ำสายต่าง ๆ ที่

ไหลมาจากทางเหนือและให้ลงมาบรรจบทำ
ให้เกิดที่ราบลุ่มที่อุดมสมบูรณ์ตามลำน้ำลำ
น้ำของแม่น้ำสายไปทางตะวันออกไปกับ
กับลำน้ำมูล

ในเขตอำเภอสูงเนิน ทางทิศใต้การ
อำเภอไปทางตะวันตกเฉียงเหนือราว ๓ กม.
มีเมืองโบราณขนาดใหญ่เมืองหนึ่งชื่อ คือ
เมืองเสมา ตำแหน่งในทางภูมิศาสตร์ของ
เมืองนี้อยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ ๑๔°๕๕' เหนือ
และเส้นแวงที่ ๑๐๑°๔๗' ตะวันออก ลักษณะ
ตัวเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู
ขนาด ๑๗๐๐๙๕๐๐ เมตร ภายในเมือง
มีคันดิน รูปสี่เหลี่ยมใหญ่อยู่อยู่หลายแห่ง
บางแห่งเป็นรอบเขตของศาสนสถาน บาง
แห่งเป็นสระน้ำ มีคันดินที่รอบเขตของ
ของเมืองกับอีกเมืองหนึ่งทางทิศเหนือของ
ตัวเมืองทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านแปด
แฉ่ง มีสระน้ำใหญ่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
เหนือบ้านก้นดียว แลทางทิศตะวันออก
ได้บ้านกระแจะเหนือบ้านก้นดียว พื้นที่โดยรอบ
ของตัวเมืองเป็นที่ราบลุ่มมีลำน้ำลำน้ำไหล
มาลงทางเหนือ ทางนี้บริเวณตัวเมืองของ
เมืองหนึ่งทางทิศตะวันตกและตะวันออกไปสู่ลำ
น้ำลำน้ำของ ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองไปทาง
ใต้ ราว ๓ กม. บริเวณรอบตัวเมืองมี

ร่องรอยทางศาสนาพุทธ เช่น ในเขตบ้านหิน
ก็มีเสมาหินปักเรียงรายอยู่เป็นระยะ ๆ

ในเขตบ้าน แก่นแก้ว มีซากพระเจดีย์
สมัยทวารวดีขนาดฐานกว้างประมาณ ๑.๕
เมตรองค์พังเป็นทิวหักพังเกือบหมดแล้ว

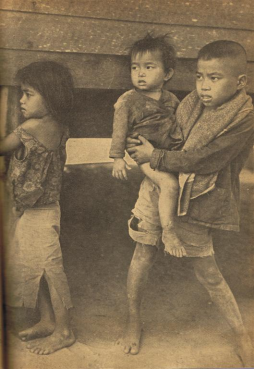
ในเขตบ้านคลองขวางซึ่งอยู่นอกเมือง
ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ พบซากพระพุทธรูป
ยืนสมัยทวารวดีขนาดใหญ่องค์หนึ่ง ทำ
ด้วยศิลาทราย

บริเวณโคกรอบของหัวเมืองในสมัย ๕
ก.ม. มีร่องรอยของชุมชนโบราณ สันนิษฐาน
ว่าเป็นเรือนกันน้ำและลำคลองที่ขุดเพื่อ
การคมนาคมและเกษตรกรรมมากมาย สิ่ง
ต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกันนี้ล้วนแสดงให้เห็นว่า
เมืองเวียงจันทน์เป็นเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญมาก
ในสมัยทวารวดีเมื่อเปรียบเทียบกับเมือง
โบราณต่าง ๆ ในเขตไทยถึงขั้นนี้ แต่การ
ที่จะแสดงได้เห็นว่าเมืองเวียงจันทน์มีความสำคัญ
ใหญ่โตเพียงใดนั้น ไม่อาจตอบได้
เพราะในบทความเรื่องนี้ได้ ผู้เขียนไม่ได้ขอ
ได้หาหลักฐานเชิงวัตถุที่พอจะ ผู้ว่าในการ
ค้นคว้าศึกษาเมืองโบราณในอีสานทางฝั่ง
ตะวันออกเป็นบทความพิเศษขึ้นมาอีกเรื่องหนึ่ง
ในหนังสือนี้

ถ้า จาก เมือง เวียง จันทน์ ออก

เมืองหลวงได้ราว ๔ ก.ม. มีซากชุมชน
โบราณแห่งหนึ่งมีชื่อเรียกว่าเมืองโคกทราย มี
วัดโคกทรายเป็นหลัก ชุมชนแห่งนี้อยู่ทางฝั่ง
ใต้ของลำตะคอง ระหว่างเส้นรุ้งที่ ๑๕°๕๔'
๑๐" เหนือ และเส้นแวงที่ ๑๐๑°๕๓'
ตะวันออก ในเขตชุมชนมีพบซากทางศาสนา
ในศาสนาฮินดูสมัยลพบุรี ๑ แห่ง คือ ที่
ปราสาทโนนกู่ ปราสาทเมืองพริก และ
ปราสาทหินแก้วสีปาก แต่ที่เด่นชัดกว่า
ชุมชนนี้คือเมืองโคกทรายเดิม เพราะยังมีชื่อ
โคกทรายอยู่ถึงนี้ แต่ในการออกไปสำรวจใน
ท้องถิ่นนี้ผู้เขียนพบว่าไม่ปรากฏร่องรอย
ชุมชนหรือที่ทางเมืองที่จะแสดงว่าชุมชน
แห่งนี้เคยเป็นบ้านเมืองมาก่อน และถ้าจะ
ถือว่า หมู่บ้านโคกทรายนี้ เป็นเมือง ต่อมาจาก
เมืองเหล่านี้ก็ดูจะไม่เข้ากันกับความเป็น
จริงในสภาพภูมิศาสตร์ เพราะเมืองเวียงจันทน์
อยู่ในตำแหน่งที่อุดมสมบูรณ์ มีน้ำไหล
เมืองมากกว่า แม้กระทั่งในน้ำพุร้อน ทาง
บ้านห้วยพริกเข้าไปอยู่ในเขตเมืองเวียงจันทน์
ได้รับความสะดวกในการใช้ ทั้งในการเกษตร
หมู่บ้านบางบ้านจึงมีชื่อว่าบ้านแก่นแก้ว ซึ่ง
หมายความว่า บ้านเดิม ที่ตั้ง บ้านเวียง อยู่
เป็นที่ยอมรับกันว่ามีลักษณะสูง

ถ้าหมู่บ้านโคกทรายไปทางลำตะคอง ก็
ที่ราบลุ่มที่เต็มไปด้วยน้ำออกไปทางตะวันตก

และกระวันตอคนเมืองเหนือ ซึ่งอพยพจากเมือง
 นครหลวง ลำบากวิญญูมีหลังเมืองแล้ว ทางตอน
 เหนือขึ้นไปก็มีลำน้ำชื่อวโหล และลำห้วย
 กอวังล่อเนื่องตามบริเวณลำแม่น้ำและในที่
 ราบลุ่มก็มีวังของราชของชุมชนโบราณอยู่ทั่วไป
 ไปทิศมีปรากฏให้เห็นซากสระน้ำและคันดิน
 คันกันน้ำ ถนนหลายแห่งแต่ที่กระดำงถึงใน
 ที่เมืองอยู่ ๒ แห่งคือ เมืองโคราลหรือนคร
 ราชธานีและชุมชนโบราณโคราลหรือนคร
 เมืองโคราลหรือนครอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ ๑๔°๕๙'
 เหนือ และเส้นแวงที่ ๑๐๒°๐๖' กระวันตอ
 ชาวเมืองนี้มีรูปปั้นเหมือนเหมือนคนมาก ๑๙๐๐๐
 ๑๑๐๐ เมตร ที่ทางของหัวเมืองโคราลเป็น
 ที่ตั้งทำมีหินงอกและหินงอกหลาย แสงไฟเห็น
 ว่า บริเวณที่หัวเมืองนี้มีคนปลูกพืชสวน
 สกภาพในทางภูมิประเทศคงกล่าวมาไว้กันไว้
 กับลักษณะของเมืองซึ่งมีรูปเป็นหินเหมือน
 แสงไฟให้เห็นว่าเป็นเมืองในสมัยหลังโบราณ
 ตอคนเมืองมา แต่หลักฐานที่หัวเมืองที่พบใน
 ขณะนั้น ไม่มีโบราณสถานวัตถุใดที่พอจะ
 พิสูจน์ได้ว่าเมืองนี้มีอายุเก่าแก่ไปกว่าสมัย
 กรุงศรีอยุธยา และถ้าหากมีซากโบราณ
 ที่มีค่าว่าเกินมาพบหรือเศษซากสิ่งของของ
 ขณะนั้นว่า เมืองนครราชธานีคงจะสร้างขึ้น
 ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช - ซึ่งที่
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอม

ราชานุภาพทรงสันนิษฐานไว้ อย่างใดก็ตาม
 ลำหรับเมืองโคราลหรือนครราชธานีนี้ก็เป็น
 ที่ของวิญญูกันอยู่จนหน้าหน้าว่า เป็นเมืองใหญ่
 และสำคัญที่สุดในภาคกระวันตอคนเมืองเหนือ ใน
 สมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงเก่า ๆ ในปัจจุบัน

ปราสาทพนมวัน ตั้งอยู่ริมฝั่งตอน
 เหนือของลำน้ำบริเวณนี้เป็นประตอกันคน
 อดสูริ บริเวณโคธวอนเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วม
 ถึงจึงมีที่สมบรูณ์ในการเกษตรกรรม มีของ
 วัตถุของหินดินซึ่งเป็นที่กันกันน้ำและถนน
 วัตถุของยุคหลายแห่ง ใกล้เคียงปราสาท
 สระน้ำขนาดใหญ่คือสระเพ็ญ เหนือหัวปรา
 สาทวันไปในเขตบ้านและลำ บ้านหนองบัว
 บ้านสวนเมือง บ้านพื้หนอง เป็นที่กัน
 ลุ่ม ๆ สกักกันน้ำ บริเวณนี้มีวังของ
 ชุมชนโบราณ ซึ่งชุมชนนี้ปัจจุบันตั้งอยู่ที่
 กันอยู่ มีของวัตถุของหินดินซึ่งเป็นที่กัน
 แสงไฟกันน้ำในเขตสระหนองบัว

จากถาวรศึกษาราชชุมชนโบราณในสม
 คัดระครองนี้ สักพอสรุปได้ว่า ตั้งแต่
 อำเภอสุพรรณิมนตมาจนถึงอำเภอเมือง
 พันทับพุ่มของอำเภอ คงเป็นเขตที่
 สมบรูณ์ อีกหนึ่งอยู่ในทิศทางที่น้ำ
 ทางคมนาคมแต่สมัยโบราณระหว่างเมือง
 ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาและหัวเมืองอื่น ๆ ใน